

İlkokul Öğrencilerinin Millî Mücadele Kahramanlarıyla İlgili Görüşleri ve Tarihsel Empati Kurma Deneyimleri*

Primary School Students' Views on the War of Independence Heroes and Their Experiences of Historical Empathy

Huriye Gizem KARAĞAÇLIOĞLU**
Ceren UTKUGÜN***

Öz

Bu araştırmada ilkokul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarına ilişkin görüşleri ve bu kahramanlarla tarihsel empati kurma deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırma yönteminde, fenomenoloji deseniyle tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, 30 öğrenciden oluşmuş, veriler yarı yapılandırılmış görüşmelerle toplanmış, içerik analizi tekniğiyle çözümlenmiş, doğrudan alıntılar ile desteklenmiştir. Araştırma sonucunda; öğrencilerin Millî Mücadele'nin başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ile tarihsel empati kurmaya yönelik duygusal ve düşünsel ifadeler geliştirdikleri, Şerife Bacı ve Hasan Tahsin'den en çok etkilendikleri, ancak hikâyelerinde en fazla Mustafa Kemal Paşa'yı merkeze aldıkları, anlatılarını oluştururken tarihsel bağlam, perspektif alma, duyuşsal empati ve şimdilik temalarına yer verdikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin bazı anlatılarında dönemin koşullarına uygun değerlendirmeler yapabildikleri, bazı

* Bu makale; Doç. Dr. Ceren Utkugün danışmanlığında yürütülen, Huriye Gizem Karaağaçlioğlu'nun "İlkokul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarıyla tarihsel empati kurma becerilerini belirlemeye yönelik bir araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Özel EDİGE English Kişisel Gelişim Kursu, E-posta: h.gizemdemircan@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6707-5275.

*** Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, E-posta: cerendemirdelen@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5911-9175.

Atıfçin: Karaağaçlioğlu, H. G., & Utkugün, C. (2025). İlkokul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarıyla ilgili görüşleri ve tarihsel empati kurma deneyimleri. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 62(62), 342-369. <https://doi.org/10.15285/maruaeabd.1654916>

anlatılarda ise günümüz değerleriyle geçmiş yorumlama eğiliminde oldukları ve Milli Mücadele ve Çanakkale Savaşlarını karıştırdıkları tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda; Milli Mücadele ile diğer tarihi olaylar arasındaki kronolojik ayrımların netleştirilmesi, tarihi olayların döneme özgü bağlamda ele alınması, Milli Mücadele kahramanlarının tüm yaşam hikâyelerinin derslerde yer alması ve dönemin daha az bilinen kahramanlarına da odaklanılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel empati, Milli Mücadele, Milli Mücadele kahramanları, sosyal bilgiler öğretimi

Abstract

This study aimed to examine the opinions of primary school students regarding the heroes of the National Struggle and their experiences of establishing historical empathy with these heroes. The research was designed in the qualitative research method, phenomenological design. The study group consisted of 30 students, data was collected through semi-structured interviews, analyzed using the content analysis technique and supported by direct quotations. As a result of the research, it was determined that the students developed emotional and intellectual expressions aimed at establishing historical empathy with Mustafa Kemal Pasha at the beginning of the National Struggle, that they were most influenced by Şerife Bacı and Hasan Tahsin, but that they mostly centered Mustafa Kemal Pasha in their stories and that they included historical context, perspective-taking, affective empathy and presentism themes while creating their narratives. It was determined that the students were able to make evaluations appropriate to the conditions of the period in some of their narratives, while in some narratives they tended to interpret the past with today's values and confused the National Struggle and the Gallipoli Wars. As a result of the research; It was suggested that the chronological distinctions between the War of Independence and other historical events should be clarified, historical events should be addressed in the context of the period, all life stories of the heroes of the War of Independence should be included in the lessons, and lesser-known heroes of the period should be focused on.

Keywords: Historical empathy, War of Independence, War of Independence heroes, social studies teaching

Summary

Introduction

The use of historical empathy techniques in social studies is of great importance in terms of providing students with the opportunity to evaluate the events described in line with the conditions of the period (Aydın, 2020). Historical empathy focuses on understanding the emotions, thoughts, beliefs and lifestyles of individuals who lived in the past, emphasizing that historical events are shaped by human elements. When historical empathy is included in social studies courses, it not only makes the lessons run more smoothly but also provides a more meaningful learning experience (Altıkulaç & Gökçaya, 2014). Students with advanced empathy skills take on a more active role in class and move away from patterns that can be created by memorization because they add emotional and intellectual dimensions to what they learn (Keskin, 2002).

Historical empathy offers students the opportunity to examine the thoughts, lifestyles, and activities of people in the past in more detail, which helps students gain a clearer idea of their own identities. Analyzing past facts, events and personalities from different perspectives using various sources and evidence helps students develop multi-dimensional thinking skills. This situation supports students in communicating with others, no matter how distant their thoughts are from their own, in finding solutions to conflicts of ideas, and in moving away from their prejudices and understanding opposing views (Aysal, 2012). The use of historical empathy in social studies teaching facilitates students' objective learning of historical information (Meydan & Akkuş, 2014). Therefore, the effects of practices involving historical empathy on students in teaching history subjects in social studies courses are of great importance (Çorapçı & Turan, 2020). This study aims to examine the views of primary school students on the heroes of the War of Independence and their experiences of establishing historical empathy with these heroes. The sub-problems determined within the scope of the study are as follows:

1. What are the feelings and thoughts of primary school students regarding their historical empathy experiences with Mustafa Kemal Pasha at the beginning of the War of Independence?
2. What are the heroes of the War of Independence that primary school students are impressed by and what are the reasons why they are impressed by these people?
3. Who are the heroes of the War of Independence with whom primary school students establish historical empathy in their stories, and how are the components of historical empathy reflected in these stories?

Methodology

This research, which examines primary school students' views on the heroes of the War of Independence and their experiences of establishing historical empathy with these heroes, was designed with a qualitative research method. The study group of the research consisted of 30 students studying in the 4th grade of two different schools, one private and one public primary school, affiliated with the Ministry of National Education in Afyonkarahisar city center in the 2021-2022 academic year. While selecting the students forming the study group, a total of 30 students, 18 female and 12 male students, with low, medium and high school success were determined, with the help of classroom teachers. The reason why 4th grade students were preferred in determining the study group is that, in the field of Culture and Heritage learning in the Social Studies Course Curriculum (2018), "SB.4.2.4. Understands the importance of the National Struggle based on the lives of the heroes of the National Struggle." is the finding of gain. Thus, when determining the study group, not only the academic achievements of the students but also factors such as historical context knowledge, affective competencies and versatile thinking skills, which directly affect historical empathy, were taken into consideration. Before the study, written consent was obtained from the parents of the students who would participate in the study, and ethical rules were followed.

A semi-structured interview form was used as a data collection tool in the research. In the creation of the semi-structured interview form used in the research, open-ended questions regarding the

research topic were prepared by taking into account the relevant literature. The prepared questions were examined in terms of scope and understandability by two field experts in the field of history education and measurement and evaluation. With the feedback regarding the content validity and comprehensibility of the questions, corrections were made to the questions and the interview form was finalized.

The data collection process was completed in accordance with publication ethics rules. Within the framework of the research, ethical permission was obtained from Afyon Kocatepe University Scientific Research and Publication Ethics Committee (Ethics Committee Decision dated 14.03.2019 and numbered 2019/36). Since the application was carried out in two primary schools affiliated with the Ministry of National Education, official permission was obtained from the Ministry of National Education before starting the application. The research data were collected after the subject of “Our Epic of Independence” was covered in the “We in the Past” unit in the Social Studies course. The research data were collected as a result of face-to-face interviews held with each student in the teachers’ room by making an appointment with the classroom teachers of the students participating in the research between 01.11.2021 and 29.11.2021.

The data obtained from the interviews were analyzed using the deductive content analysis method. In the final stage of data analysis, in order to give meaning to the data, the findings were presented in tables within the framework of themes, subthemes and codes and interpreted by supporting them with direct quotes. Direct quotes were frequently included in the research.

Results, Conclusion and Suggestions

In this study, which aims to examine the experiences of primary school students in establishing historical empathy with the heroes of the National Struggle; the views of the students constituting the study group on their historical empathy experiences with Mustafa Kemal Pasha, the heroes of the National Struggle they were influenced by and the reasons why they were influenced by these heroes, and the stories they wrote about the heroes of the National Struggle they empathized with were evaluated.

The views of primary school students regarding their historical empathy experiences with Mustafa Kemal Pasha at the beginning of the War of Independence were evaluated through the themes of emotional state, desired decisions to be taken and the current environment. In general, it can be said that the students developed an emotional and cognitive awareness of the initial period of the War of Independence by establishing historical empathy. In addition, students’ efforts to evaluate the conditions of the period within the reality of the past and to understand Mustafa Kemal Pasha’s point of view provide clues about the ability to take a historical perspective. This situation reveals that the students not only established an emotional bond, but also made an intellectual effort to understand the conditions and intellectual process of Mustafa Kemal Pasha. Utkugün, Yıldırım and Yazıcı Doğan (2024), in their research examining the views of 4th grade primary school students on the years of the War of Independence and Mustafa Kemal Atatürk, revealed that the students stated that they could contribute to aiding the front and raising national awareness as a result of their

historical empathy experiences with the years of the War of Independence, that they defined this period through emotions such as cooperation, fear, and courage, and that they were able to evaluate the serious needs of the War of Independence, such as military equipment and food expenses, with historical context knowledge.

Giriş

Günümüzde, sosyal iletişim becerileri gelişmiş bireylerde öne çıkan önemli yetilerden biri, empatiyle düşünebilme ve empatik davranış sergileyebilme becerisidir (Şahin ve Aktın, 2022). Empati, en genel anlamıyla, kişinin kendini bir başkasının yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlaması ve olayları onun bakış açısıyla değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Kuzgun, 2006). Tarihsel empati ise, tarihi olayları ve kişileri anlamak amacıyla, geçmişte farklı zaman ve mekânlarda, farklı koşullarda yaşayan bireylerin yerine kendini koyarak, onların duygu ve düşüncelerini o dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak değerlendirme süreci şeklinde tanımlanabilir (Karabağ, 2010). Geçmişte yaşayan insanların düşüncelerini, inançlarını ve duygularını anlamayı gerektiren tarihsel empati, geçmiş ile şimdi arasında bir bağ kurulmasını kolaylaştıracaktır (Aysal, 2012). Tarih öğretiminde tarihsel empati, öğrencilerin eleştirel ve tarihsel düşünme becerilerini geliştirmelerini sağlayan önemli bir unsurdur (Karabağ, 2003: 282). Collingwood (1996), tarih okuyanların geçmişte yaşayan insanların duygu ve düşüncelerini göz önünde bulundurmaları gerektiğini belirtmektedir. Bu sebeple tarih öğretimi belirli tarihi konuların öğretilmesi ile sınırlı kalmamalı, öğretmenler öğrencilere tarihsel kaynakları eleştirel bir bakış açısıyla incelemeleri ve bu kaynaklardan anlatılar oluşturabilmeleri için yardımcı olmalıdır (Seixas & Morton, 2013; akt. Seyhan, 2023a).

Tarihsel empati üzerine yapılan araştırmalar, tarihsel empatinin bilişsel ve duyuşsal olmak üzere iki boyutu olduğunu ortaya koymaktadır. Bilişsel empati, bireyin karşısındakinin rolünü veya bakış açısını benimseyerek dünyayı onun gözünden görmesi olarak tanımlanmıştır (Gladstein, 1983: 468). Duyuşsal empati ise, bireyin başkalarının yaşadığı olaylara ilişkin duygusal deneyimleri dolaylı olarak hissetme yeteneğidir. Bu, kişinin karşısındaki bireyin vücut hareketleri, ses tonu ve yüz ifadelerine bağlı olarak duygularını hızlı bir şekilde tanıyabilmesini içermektedir (Reniers vd., 2011: 85). Tarihsel empatinin bilişsel ve duyuşsal boyutları üzerine yapılan araştırmaların büyük bir kısmının bilişsel süreçlere odaklandığı görülmektedir. Foster (2001), Lee ve Ashby (2001) ile Bryant ve Clark (2006) tarihsel empatiyi bilişsel bir süreç olarak değerlendirmiştir. Ancak, Kohlmeier (2006), Brooks (2011), Endacott ve Brooks (2013) gibi bazı araştırmacılar, tarihsel empatinin yalnızca bilişsel süreçlerle sınırlı görülmesine eleştirel yaklaşmaktadır. Bu araştırmacılar, tarihsel empatinin bilişsel boyutu kadar duyuşsal boyutunun da önemli olduğunu vurgulamaktadır (Endacott ve Brooks, 2013: 42). Barton ve Levstik (2004), duyuşsal boyutun tarih eğitiminin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve geçmişin anlamlandırılması ile değerlendirilmesinde önemli bir rol oynadığını savunmaktadır.

Tarihsel empatinin duyuşsal boyutuna odaklanan önemli araştırmalardan biri, Endacott ve Brooks'un (2013) araştırmasıdır. Endacott ve Brooks, tarihsel empatinin üç temel unsurunun birbiriyle bütünleşmesi durumunda, çok daha güçlü ve kapsamlı bir deneyim elde edilebileceğini

savunmaktadır. Bu araştırma, tarihsel empatinin duyuşsal boyutunu da içeren yeni bir tarihsel empati modeli ortaya koymuştur. Bu modele göre tarihsel empati şu üç temel unsura dayanmaktadır:

1. **Tarihsel bağlamsallaştırma:** Ele alınan dönemin siyasi, sosyal ve kültürel normlarının anlaşılmasını gerektirir. Ayrıca, bu döneme yol açan olaylar ile geçmişte yaşanmış diğer tarihsel olaylara dair bilgiye sahip olunmasını ve zamansal farklılık bilincinin kavranmasını sağlar.
2. **Perspektif alma:** Bireyin, ele alınan durum karşısında ne tür duygular hissedebileceğini ve nasıl tepkiler verebileceğini anlamak için o kişinin yaşam deneyimlerini, içinde bulunduğu koşulları, inanç sistemini ve değerlerini anlamaya çalışmasını içerir.
3. **Duyuşsal bağlantı:** Farklı yaşam deneyimleriyle ilişki kurarak, tarihsel karakterlerin duygusal tepkilerinin onların deneyimlerine, yaşam biçimlerine ve içinde bulundukları koşullara nasıl etki ettiğini anlamayı ifade eder.

Tarihsel empati becerisi, geçmişteki olayları yeniden değerlendirme, bir olay ya da tarihi kişiye ilişkin temel bilgileri inceleme ve analiz etme, ayrıca olayları ve bireyleri kendi özgün tarihsel bağlamlarında anlamlandırma olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel empati becerilerini geliştirmek amacıyla, “yaratıcı yazma, tarihi yer ve müze ziyaretleri, yaratıcı tiyatro gibi” etkinlikler düzenlenebilir. Bunun yanı sıra, tarihsel empati eğitimi için şu uygulamalar önerilmektedir: “Biyografi ve tarihi romanların kullanımı, drama ve rol yapma etkinlikleri, sunum uygulamaları, tarihi yerlerde canlandırmalar, görüntülerle yeniden inşa çalışmaları, oyunlar ve simülasyonlar, karar verme uygulamaları, kültür ve ekonomi bağlantılı alıştırmalar, deneysel animasyon çalışmaları, onay alıştırmaları, empati ikilemleri, geçmişle bugünü ayırt etmeye yönelik yapılandırılmış alıştırmalar” (Shelmilt, 1984, akt. Karabağ, 2003).

Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati tekniğinin kullanılması, öğrencilere anlatılan olayları dönemin koşulları doğrultusunda değerlendirme imkânı sunması bakımından büyük önem taşımaktadır (Aydın, 2020). Tarihsel empati, geçmişte yaşamış bireylerin duygu, düşünce, inanç ve yaşam tarzlarını anlamaya odaklanarak, tarihsel olayların insan unsuruyla şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilerin tarihin günümüzle ve kendi hayatlarıyla olan bağlantısını fark etmelerine olanak tanır. Böylece, genellikle ezber temelli ve sıkıcı bir ders olarak görülen tarih konularına yönelik önyargılar azalır ve öğrencilerin tarihe olan ilgisi artar (Yılmaz, 2011). Tarihsel empati, öğretim programlarında yer alan “değişim ve süreklilik” ile “tarihsel önem” gibi tarih disiplinine özgü kavramların öğrenciler tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlar. Öğrencilerin geçmişte yaşayan insanların düşüncelerini, eylemlerini ve yaşam biçimlerini ayrıntılı bir şekilde incelemeleri, kendi kimlikleri hakkında daha net bir bakış açısına sahip olmalarına yardımcı olur (Phillips, 2002). Tarihsel empatiyi kullanan öğrenciler, geçmişte yaşanan olaylarla duygusal ve bilişsel düzeyde kişisel bağlar kurarak tarihi daha derinlemesine ve kalıcı biçimde öğrenme fırsatı elde ederler. Bu durum, tarih derslerinin öğrenciler açısından daha ilgi çekici ve anlamlı hale gelmesini sağlar (Elbay, 2022). Ayrıca, geçmişteki insanların değer yargılarının tarihsel olayların gelişimindeki etkilerini incelemek, değerler eğitimine de önemli katkılar sunar (Morris, 2009). Tarihsel empati, sosyal bilgiler derslerine dahil edildiğinde derslerin daha akıcı geçmesini sağlamakla birlikte, daha

anlamalı bir öğrenme deneyimi de sunmaktadır (Altıkulaç ve Gökkaya, 2014). Empati kurabilme becerisi gelişmiş öğrenciler, derste daha aktif bir rol üstlenir ve öğrendiklerine duygu ve düşünce boyutunu da ekledikleri için ezberin oluşturabileceği kalıplardan uzaklaşırlar (Keskin, 2002).

Seyhan (2023b), sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarihsel empati becerisi kazandırma deneyimlerini belirlemeye yönelik araştırmasında; tarihî mekânları ziyaret etme, tarihsel nesnelerle çalışma, sözlü tarih ve röportaj yapma gibi okul dışı etkinliklerin, öğrencilere geçmişi doğrudan deneyimleme ve somutlaştırma imkânı sunduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada ayrıca, tarihî olayların farklı kanıtlarla araştırılması, biyografi ve tarihî eserlerin okunması, belgesel ve video izlenmesi gibi sınıf içi etkinliklerin analitik düşünme becerilerini desteklediği; drama, tiyatro, kronoloji çalışmaları ile tarihî roman, hikâye ve mektup okuma gibi etkinliklerin ise öğrencilerin geçmişle duygusal bağ kurmasına katkı sağladığı vurgulanmıştır. Tüm bu etkinliklerin bir bütün hâlinde uygulanmasının, öğrencilerin tarihsel empati becerilerini geliştirdiği ve tarih derslerini daha etkileşimli, anlamalı ve ilgi çekici bir hâle getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kabapınar (2005) araştırmasında, empati etkinliklerine katılan öğrencilerin sürece aktif olarak katılmaktan, eğlenmekten ve hayata dair farkındalık kazanmaktan memnuniyet duyduklarını ortaya koymuştur.

Tarihsel empati, öğrencilere geçmişte yaşamış kişilerin düşüncelerini, yaşam biçimlerini ve gerçekleştirdikleri faaliyetleri daha detaylı bir şekilde inceleme fırsatı sunar ve bu sayede öğrenciler, kendi kimlikleri hakkında daha net bir fikir edinirler. Geçmişteki olgu, olay ve şahsiyetlerin farklı bakış açılarından, çeşitli kaynak ve kanıtlar kullanılarak analiz edilmesi, öğrencilerin çok boyutlu düşünme becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bu durum, öğrencilerin kendi düşüncelerine ne kadar uzak olursa olsun başkalarıyla iletişim kurmalarını, fikir çatışmalarına çözüm üretmelerini ve önyargılarından uzaklaşıp zıt görüşleri anlamalarını desteklemektedir (Aysal, 2012). Sosyal bilgiler öğretiminde tarihsel empati kullanımı, tarihi bilgilerin öğrenciler tarafından objektif bir şekilde öğrenilmesini kolaylaştırır (Meydan ve Akkuş, 2014). Bu nedenle, sosyal bilgiler dersinde tarih konularının öğretiminde tarihsel empati içeren uygulamaların öğrenciler üzerindeki etkileri büyük önem taşımaktadır (Çorapçı ve Turan, 2020). Bu araştırmada, ilkökul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarına ilişkin görüşleri ve bu kahramanlarla tarihsel empati kurma deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı kapsamında belirlenen alt problemler şu şekildedir:

1. İlkokul öğrencilerinin Millî Mücadelenin başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ile kurdukları tarihsel empati deneyimlerine yönelik duygu ve düşünceleri nelerdir?

2. İlkokul öğrencilerinin etkilendikleri Millî Mücadele kahramanları ve bu kişilerden etkilenme nedenleri nelerdir?

3. İlkokul öğrencilerinin hikâyelerinde tarihsel empati kurdukları Millî Mücadele kahramanları kimlerdir ve bu hikâyelerde tarihsel empati bileşenleri nasıl yansıtılmaktadır?

Yöntem

Araştırma Deseni

İlkokul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarına ilişkin görüşleri ve bu kahramanlarla tarihsel empati kurma deneyimlerinin incelendiği bu araştırma nitel araştırma yönteminde tasarlanmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre, nitel araştırmalar, algı ve olayların doğal ortamlarında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde incelenmesini amaçlayan çalışmalardır. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından fenomenoloji desende yürütülmüştür. Creswell (2018) fenomenolojiyi bireylerin belirli bir olgu ile ilgili deneyimlerini ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları inceleyen bir araştırma deseni olarak tanımlamaktadır. Bu desen derinlemesine inceleme yaparak ayrıntılı bir bakış açısı elde etmek için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çalışmada, ilkökul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarına ilişkin görüşleri ve bu kahramanlarla tarihsel empati kurma deneyimlerini derinlemesine anlamak ve bu deneyimlere yükledikleri anlamları ortaya koymak için fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2021-2022 eğitim öğretim yılında Afyonkarahisar il merkezinde bulunan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı biri özel, biri devlet ilkokulu olmak üzere iki farklı okulun 4.sınıfında öğrenim görmekte olan 30 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin seçimi yapılırken sınıf öğretmenlerinin yardımı alınarak, okul başarı durumu düşük, orta ve yüksek olan 18 kadın, 12 erkek öğrenci olmak üzere toplam 30 öğrenci belirlenmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde 4. sınıf öğrencilerinin tercih edilmesinin sebebi, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018) Kültür ve Miras öğrenme alanında, "SB.4.2.4. Millî Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Millî Mücadele'nin önemini kavrar." kazanımının bulunmasıdır. Böylelikle çalışma grubu belirlenirken yalnızca öğrencilerin akademik başarıları değil, tarihsel empatiyi doğrudan etkileyen tarihsel bağlam bilgisi, duyuşsal yeterlilikler ve çok yönlü düşünme becerileri gibi faktörler de göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma öncesinde, araştırmaya katılacak öğrencilerin velilerinden yazılı onam alınarak etik kurallara uygun hareket edilmiştir.

Çalışma grubunun oluşturulmasında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve maksimum çeşitlilik örnekleme kullanılmıştır. Maxwell'e (2018) göre amaçlı örnekleme yöntemi araştırma sorularını en iyi şekilde yanıtlayabilecek katılımcıları seçmek için kullanılmaktadır. Ölçüt örneklemede ise derinlemesine araştırma yapabilmek için bilgi zengini durumlar seçilmektedir. Ölçüt örneklemenin temel mantığı öncesinde belirlenmiş olan bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların incelenmesidir (Patton, 2014). Bu çalışmada çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin seçilmesindeki ölçüt; düşük, orta ve yüksek başarı grubunda olması olarak belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örnekleme çalışma grubunun yaş, cinsiyet, ekonomik durum, meslek gibi farklı özelliklere göre örneklenmesidir. Bu örnekleme farklı bakış açılarına ulaşılması hedeflendiğinde tercih edilmektedir (Creswell, 2018). Bu çalışmada maksimum çeşitlilik örneklemini sağlamak üzere çalışma grubu, devlet ve özel ilkokullarda okumakta olan 30 öğrenci belirlenmiştir. Bu şekilde araştırma konusuna ilişkin derinlemesine ve çeşitlilik gösteren verilere ulaşılması hedeflenmiştir.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin kimlik bilgilerinin gizli tutulması sebebiyle gerçek isimleri yerine Ö1, Ö2.....Ö30 kodları kullanılmıştır. Tablo 1’de araştırmanın çalışma grubuna ait özellikler verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Özellikler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	18	54
	Erkek	12	46
Anne Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	-	-
	İlkokul	-	-
	Ortaokul	4	12
	Lise	5	17
	Üniversite	20	67
	Yüksek Lisans	1	4
Baba Eğitim Durumu	Okur Yazar Değil	-	-
	İlkokul	-	-
	Ortaokul	4	16
	Lise	4	16
	Üniversite	22	68
Anne Mesleği	Öğretmen	11	37
	Ev Hanımı	8	27
	Hemşire	5	18
	Akademisyen	1	3
	Doktor	1	3
	Avukat	1	3
	Mikrobiyoloji Uzmanı	1	3
	Yönetici	1	3
	İşçi	1	3
	Esnaf	9	30
Baba Mesleği	Müdür	4	16
	Öğretmen	3	10
	Memur	3	10
	İşçi	3	10
	Mühendis	2	6
	Anestezi uzmanı	1	3
	Acil Tıp Uzmanı	1	3
	İş Adamı	1	3
	Astsubay	1	3
	Veteriner	1	3
	Doktor	1	3

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formları araştırma problemiyle ilgili hazırlanan bütün soruların kullanılmasını güvence altına almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun oluşturulma aşamasında ilgili literatür dikkate alınarak araştırma konusuna yönelik açık uçlu sorular hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular tarih eğitimi ve ölçme değerlendirme alanında iki alan uzmanı tarafından kapsam ve anlaşılabilirlik açısından incelenmiştir. Soruların kapsam geçerliği ve anlaşılabilirliğine ilişkin yapılan geri dönütler ile sorular üzerinde düzeltmeler tamamlanmış ve görüşme formuna son hali verilmiştir.

Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Görüşme formunun ilk bölümünde öğrencileri tanımlayabilmek için cinsiyet, anne-baba eğitim durumu ve mesleğine yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümünde ise; ilkokul öğrencilerinin Millî Mücadele kahramanlarıyla ilgili görüşleri ve tarihsel empati kurma deneyimlerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Bu bölümde; öğrencilerin tarihsel empati becerilerini, Millî Mücadele dönemine ilişkin duygu, düşünce ve anlayışlarını, tarihî olaylara ve kahramanlara ilişkin bakış açılarını belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır. Öğrencilerden, *“Mustafa Kemal Paşa’nın yerinde olduğunuzu düşünün. Millî Mücadeleyi başlatacaksınız ve türlü zorluklar içindesiniz. O dönemi anlatan hikâyelerden ve yazılardan yararlanarak bana içinde bulunduğun durumu, aldığın kararları, bu kararların gerekçelerini ve hislerini anlatır mısın?”* ve *“Millî Mücadele dönemi ile ilgili derste öğrendiklerinden hareketle seni en çok hangi Millî Mücadele kahramanı etkiledi? Neden? ve “Ben kendimi yerine koymak istiyorum ve hikâyem şöyle başlıyor.”* şeklindeki sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. Öğrencilerin hikâyelerini oluştururken olayın geçtiği yer, zaman, çevre koşulları, içinde bulunulan zorluklar, empati kurulacak karakterin kişilik özellikleri ve tarihi gerçekliklere yer vermeleri istenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Veri toplama süreci yayın etiği kurallarına uygun olarak tamamlanmıştır. Yapılan araştırma çerçevesinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu’ndan (Etik Kurul Kararı 14.03.2019 tarih ve 2019/36 sayılı) etik izin alınmıştır. Uygulama MEB’e bağlı iki ilkokulda gerçekleştirildiği için uygulamaya başlamadan önce Millî Eğitim Bakanlığı’ndan resmi izin alınmıştır. Araştırma verileri Sosyal Bilgiler dersinde “Geçmişte Biz” ünitesinde “Kurtuluş Destanımız” konusunun işlenmesi sonrasında toplanmıştır. Böylelikle çalışma grubunu oluşturan 4. sınıf öğrencilerinin tarihsel bağlam bilgisine hâkim oldukları, duyuşsal olarak konuya yönelik farkındalıklarının olduğu ve farklı bakış açılarını anlama (perspektif alma) becerilerini destekleyecek öğrenme ortamlarında bulundukları bir süreç sonunda veri toplama aşaması başlatılmıştır. Araştırma verileri, 01.11.2021-29.11.2021 tarihleri arasında, araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf öğretmenlerinden randevu alınarak öğretmenler odasında her bir öğrenciyle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmeler sonucunda toplanmıştır.

Görüşme yönteminde görüşmeci hem önceden belirlenmiş soruları hem de bu sorulara yönelik cevapları daha ayrıntılı bir şekilde keşfetmek amacıyla ek sorular sorabilmektedir (Yıldırım ve

Şimşek, 2018). Merriam'a (2018) göre, yarı yapılandırılmış görüşmeler, konuşma sürecinde farklı sorular sorarak konuyu daha ayrıntılı bir şekilde ele almayı ve yeni fikirler geliştirmeyi sağlar. Görüşmeler, iletişimin en yaygın biçimi olan konuşmayı temel alması ve kişilerin görüş, deneyim ve duygularını ortaya koyma açısından güçlü bir araç olması nedeniyle, nitel araştırmalarda diğer veri toplama yöntemlerine kıyasla daha öne çıkmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Görüşmeye başlamadan önce öğrencilere çalışmanın amacı anlatılmış, veri kaybını önlemek amacıyla ses kaydı alınabilmesi için öğrencilerden izin alınmıştır. Görüşmeler sırasında yönlendirici ifadelerden kaçınılmış, öğrencilerin düşüncelerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam oluşturulmaya özen gösterilmiştir. Araştırmada ulaşılan verilerin araştırma dışında kullanılmayacağı, bu görüşmenin bir sınav olmadığına yönelik açıklama yapılmış ve bu sayede öğrencilerden samimi cevapların alınması sağlanmıştır. Görüşme formunda yer alan sorulara yönelik öğrenci görüşleri üzerine görüşmeyi daha detaylı anlamak ve incelemek amacıyla görüşme sırasında sonda ek sorular kullanılmıştır. Patton'a (2014) göre; katılımcıya görüşme sırasında yöneltilen ek sorular, cevabı derinleştirmek, cevapların zenginlik ve derinliğini arttırmak için kullanılır. Görüşmeler her bir öğrenciyle yaklaşık 20-30 dakika kadar sürmüş, her görüşme sonunda öğrencilere eklemek istedikleri herhangi bir şey olup olmadığı sorularak veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Derinlemesine veri toplanması hedeflendiği için görüşmeler süresince öğrencilerle uzun süreli iletişim kurulmasına özen gösterilmiş ve görüşmelerin kısa sürmemesine dikkat edilmiştir.

Veri toplama süreci tamamlandıktan sonra görüşme kayıtları Microsoft Office Word programına kaydedilerek yazılı metine dönüştürülmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler tümdengelimci içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2018) göre, içerik analizinin amacı, elde edilen verileri anlamlandırmaya ve açıklamayı kolaylaştırmaya yardımcı olacak kavramlar ve ilişkiler ortaya koymaktır. Bu doğrultuda öğrenci görüşlerinden elde edilen veriler kodlanmış, benzer kodlar bir araya getirilerek alt temalar oluşturulmuş ve her bir araştırma sorusuna karşılık gelen temalar altında sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte öğrencilerin anlatmış olduğu hikayeler tarihsel bağlam, perspektif alma, duyuşsal empati ve şimdilik analiz birimleri üzerinden analiz edilmiştir. Bu analiz birimleri Endacott ve Brooks'un (2013) geliştirdiği tarihsel tarihsel bağlam, perspektif alma, duyuşsal empati kategorilerinden oluşmaktadır. Bu üç ögenin yanı sıra öğrencilerin anlattığı hikayelerde kişinin kendi değer yargılarını ve günümüz bakış açısını geçmişe taşıyan ifadeler şimdilik başlığı altında dördüncü bir kategori olarak araştırmanın bulgu ve sonuçlarına dahil edilmiştir. Veri analizinin son aşamasında verilere anlam kazandırmak için bulgular temalar, alt temalar ve kodlar çerçevesinde tablolarla sunulmuş ve doğrudan alıntılarla desteklenerek yorumlanmıştır. Araştırmada doğrudan alıntılara sıklıkla yer verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda niteliği arttırabilmek için belli stratejiler uygulanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın geçerlik ve güvenirliliğini sağlamak üzere; inandırıcılık, transfer edilebilirlik ve teyit edilebilirlik için gerçekleştirilen işlemler detaylı olarak açıklanmıştır.

İnandırıcılık, nitel araştırmalarda araştırma sürecinin ve sonuçlarının açık, tutarlı ve diğer araştırmacılar tarafından doğrulanabilir olmasını ifade etmektedir. Bu nedenle, araştırmacının elde ettiği bulguların gerçekliği, sonuçların benzer ortamlarda geçerliliği, araştırma sürecinin tutarlılığı ve verilerin nesnel bir yaklaşımla toplanıp analiz edilmesiyle ilgili kanıtlar sunması gerekmektedir. İnandırıcılığı sağlamak üzere uzun süreli etkileşim, derin odaklı veri toplama, veri çeşitlemesi, uzman görüşü ve katılımcı teyidi gibi stratejiler kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada inandırıcılığı sağlamak için; öğrencilerle yapılan görüşmelerde derinlemesine sorular kullanılmış ve uzun süreli iletişim kurmak ve derinlemesine veri toplamak hedeflendiği için görüşmelerin kısa sürmemesine özen gösterilmiştir. Ayrıca belirlenen temalar, alt temalar ve kodlar uzman görüşüne sunulmuştur. Araştırmacılar ile alan uzmanı tarafından yapılan kodlamalar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Uyuşum yüzdesi, “[Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100]” formülü kullanılarak %92 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman’a (1994) göre, güvenilirlik oranının %70’in üzerinde olması, araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar ile alan uzmanı arasında görüş ayrılığı bulunan noktalar yeniden ele alınmış ve bu doğrultuda görüş birliği sağlanmıştır. Görüş ayrılıklarının bulunduğu tema, alt tema ve kodlar tekrar değerlendirilerek veri analizine son hali verilmiştir.

Transfer edilebilirlik (aktarılabirlik), nitel araştırmalarda araştırma sürecinin ayrıntılı bir şekilde tanımlanması, örneklem seçiminde çeşitliliğin sağlanması, etik ilkelere dikkat edilerek ortam ve katılımcıların açıkça belirtilmesi, katılımcı görüşlerinden alıntılarla bulguların desteklenmesi ve kanıtlanması anlamına gelmektedir (Merriam, 2018; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Ayrıca, nitel araştırmalarda elde edilen verilerin detaylı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını ayrıntılı olarak açıklaması, geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Creswell, 2018; Glesne, 2016). Bu araştırmada yöntem bölümünde; araştırma deseni, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analiz süreci ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Ayrıca, çalışma grubunun kimlikleri gizli tutularak bilgi verilmiş, ölçütler belirlenerek biri özel, biri resmi iki farklı okuldan düşük, orta ve yüksek başarı seviyelerinde yer alan öğrenciler seçilmiş ve katılımcı çeşitliliği sağlanmıştır. Bulgular bölümünde ise, temalar öğrenci görüşlerinden doğrudan alıntılarla açıklanarak ayrıntılı bir betimleme yapılması amaçlanmıştır. Bu şekilde araştırmanın yayınlanması sonrasında okuyucu kitleye veri toplanma süreci ve analizi konusunda detaylı bilgi verilmiştir.

Teyit edilebilirlik, nitel araştırmalarda elde edilen sonuçların toplanan verilerle doğrulanması ve bu doğrultuda anlamlı açıklamaların okuyucuya sunulması anlamına gelmektedir. Bilimsel araştırma sonuçlarının gerçeği yansıtması ve araştırmacının öznel yargı ve varsayımlarından uzak olması beklenmektedir. Bu bağlamda, nitel araştırmacıların bulgularını topladıkları verilerle teyit etmeleri ve bu doğrultuda okuyuculara anlamlı açıklamalar sunmaları gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada teyit edilebilirliği sağlamak amacıyla, ham veriler saklanmış, araştırma süreci ayrıntılı bir şekilde açıklanmış ve sonuçlar açık bir şekilde araştırma verileriyle ilişkilendirilerek teyit edilebilirliğin sağlanması hedeflenmiştir.

Bulgular

İlkokul öğrencilerinin “*Mustafa Kemal Paşa’nın yerinde olduğunuzu düşünün. Millî Mücadeleyi başlatacaksın ve türlü zorluklar içinde sin. O dönemi anlatan hikâyelerden ve yazılardan yararlanarak bana içinde bulunduğun durumu, aldığın kararları, bu kararların gerekçelerini ve hislerini anlatır mısın?*” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda elde edilen temalar, kodlar ve frekanslar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. İlkokul Öğrencilerinin Millî Mücadele Başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ile Kurdukları Tarihsel Empati Deneyimlerine Yönelik Görüşleri

Temalar	Kodlar	f
Duygusal Durum	Tedirgin/gergin/stresli hissetmek	15
	Heyecanlı hissetmek	9
	Korkmuş hissetmek	8
	Gururlu hissetmek	8
	Mutlu/sevinçli hissetmek	6
	Üzgün/hüzünlü hissetmek	5
	Zor durumda kalmış hissetmek	3
	Cesur hissetmek	3
	Özgüvenli hissetmek	3
	Ciddi hissetmek	1
	Dürüst hissetmek	1
	Düşmana hakaret etmek istemek	1
	Fedakâr hissetmek	1
	Sinirli hissetmek	1
	Umutlu hissetmek	1
	Kararlı hissetmek	1
	Utangaç hissetmek	1
Alınmak İstenen Kararlar	Millî bilinci uyandırmaya çalışmak	14
	Ülke için, vatanın kurtulması için savaşmak	11
	Asker sayısını arttırmak	7
	Nasıl kazanılacağını düşünmek/plan yapmak	6
	Halkın desteğini almaya çalışmak	4
	Kongreler düzenlemek	4
	Askerleri cesaretlendirmek	2
	Gizli faaliyetler yapmak	2
	Yaşlı/Çocukları korumak/savaştan uzak tutmak	2
	Gazetecilerle görüşmek	1
	Genelgeler yayınlamak	1
	Millî Mücadeleyi bütün dünyaya duyurmak	1
	Demokrasiye uygun hareket etmek	1
	Ailesi le vedalaşmak	1
	Millî Mücadele için halktan cephan, silah, yardım toplamak	1

İçinde Bulunulan Ortam	Ülkenin pek çok yerinin işgale uğramış olması	2
	Siyasi ve ekonomik zorlukların olduğu bir dönem olması	1
	Mustafa Kemal Paşa ile zıt görüşlü insanların olması	1

Tablo 2’de görüldüğü gibi, ilkokul öğrencilerinin Milli Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ile kurdukları tarihsel empati deneyimlerine yönelik görüşleri duygusal durum, alınmak istenen kararlar ve içinde bulunulan ortam temaları üzerinden değerlendirilmiştir. Öğrenciler duygusal durum temasında; tedirgin, stresli, heyecanlı, korkmuş, gururlu, mutlu/sevinçli, üzgün/hüzünlü, zor durumda kalmış, cesur ve özgüvenli hissettiklerini ifade etmişlerdir. Ö4 “*Samsun’a çıktıktan sonra, Milli Mücadele’yi başlatırken biraz mutlu olurdum açıkçası. Çünkü sonunda bir savaş bitebilir ve özgürlüğü de elde edebilirdik. Bir millet tamamen yok da edilebilirdi. O yüzden biraz mutlu, biraz gururlu olurdum. Fakat risklerini düşündükçe de biraz üzülür, biraz gerilebilirdim.*” ve Ö8 “*Atatürk’ün yerinde olsaydım ve Samsun’a çıkıyor olsaydım açıkçası Milli Mücadele olduğu için birazcık gergin olurdum ve biraz da heyecanlı...*” ifadeleriyle Samsun’a çıkış sürecinde hem mutluluk hem gurur duyacağını, ancak riskleri düşündükçe üzüntü ve kaygı hissedeceğini dile getirmişlerdir. Ö13 “*Savaş olduğu için korkardım, biraz tedirgin olurdum....Kedim ve kuşlarıma bir şey olur diye korkardım , insanlar için korkardım. Ama başaracağımıza inanırdım.*” diyerek savaşın getirdiği tehlikeler karşısında kedisi ve kuşlarına zarar gelmesinden korkacağını, insanlar için endişeleneceğini ancak başarıya olan inancını koruyacağını belirtmiştir. Ö14 ölüm cezası nedeniyle korku ve kaygı hissedeceğini, ancak vatani kurtarma cesaretinin kendisini motive edeceğini ve bu süreçte hem mutluluk hem de endişe içinde olacağını “*...Önce şöyle bir korkarım, çünkü ölüm cezasına çarptırılmışım ve onlara gözüdürsem her an ölebilirim ve vatan daha çok tehlikeye girebilir. Bu sebepten dolayı biraz korkarım. Ama cesaretini toplayıp gittiği için de ben de cesaretli olurdum açıkçası. Sonra birazcık da mutlu olurdum. Sebebi de çünkü Mustafa Kemal Paşa’yım ve vatani kurtarmaya gidiyoruz. Bu sebepten dolayı hem mutlu olurum, bir yandan da kaygı içerisinde olurum. Çünkü eğer başarısız olursak kahraman değil de farklı bir şekilde düşünülebilir...*” cümleleriyle ifade etmiştir. Ö21 Mustafa Kemal Paşa’nın yerinde olsaydı mutlu hissedeceğini “*Ben bir milletin lideri olarak mutluluk duyardım... Güzel bir his. Büyük bir vatanın, milletin şeyi olmak güzel bir his, yani değişik bir duygudur.*” diyerek ifade etmiştir.

Sayıda az olsalar da bazı öğrenciler ciddi, dürüst, fedakâr, sinirli, umutlu, kararlı ve utangaç hissettiklerini, bazı öğrenciler ise düşmana hakaret etmek isteği yönünde hisler taşıdıklarına dair görüş bildirmişlerdir. Ö18 “*Ben Mustafa Kemal Paşa olsam Samsun’a giderken çok değişik bir his içinde olurdum. Hem üzgün hem cesur hem kararlı... Yani çok heyecanlı da olurdum milletimi kurtaracağım için. Biraz korku da olurdu içimde. Çok değişik bir his olurdu. Ben olsam Samsun’a ilk gittiğimde oradaki düşmanları çıkarırdım. Çünkü oradaki milletin daha da güçlenmesi için. Sonra halkı güçlendirirdim. Çocuklara ben kıyamazdım. Onları savaşa almazdım. Mesela 20 yaşın üstünde olanları alırdım.*” ifadeleriyle kararlı, cesur ve aynı zamanda üzgün hissettiğini dile getirmiştir. Ö2 “*Ben Mustafa Kemal Paşa olsam sinirlendirdim yani. Sinirlendiğim için de... içimden hakaret etmek gelirdi düşman için.*” ifadeleriyle sinirli ve tepki dolu duygularını ifade etmiştir. Ö16 “*Yani ülkeyi kurtarmak önemli. Hem zor hem de öz güven gerektirir. Bu kadar yani. İyi bir asker olması gerekiyor. Böyle nasıl desem bilemedim. Hüzünlü olurdum.*” diyerek hüzünlü ve kararlı hislerini dile getirmiştir. Ö28 ise

“Samsun’a gitseydim oradaki savaşa katılırdım. Vatan pahasına canımı feda ederdim. Kazanınca mutlu hissederdim.” sözleriyle fedakârlık ve mutluluğun bir arada olduğu duygularını ifade etmiştir.

Öğrenciler alınmak istenen kararlar temasında; millî bilinci uyandırmaya çalışmak, ülke/vatanın kurtulması için savaşmak, asker sayısını arttırmak, nasıl kazanılacağını düşünmek/plan yapmak, halkın desteğini almaya çalışmak, kongreler düzenlemek, askerleri cesaretlendirmek, yaşlı/çocukları korumak/savaştan uzak tutmak ve gizli faaliyetler yapmak şeklinde düşüncelerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında az sayıdaki öğrenci gazetecilerle görüşmek, genelgeler yayınlamak, Millî Mücadeleyi bütün dünyaya duyurmak, demokrasiye uygun hareket etmek, ailesi ile vedalaşmak ve Millî Mücadele için halktan cephane, silah, yardım toplamak şeklinde görüşlerini dile getirmiştir. Öğrencilerin Millî Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ile kurdukları tarihsel empatilerinde o dönemin koşullarını değerlendirebildikleri ve tarihsel bağlam bilgisi ile ifade edebildikleri görülmektedir. Ö7 *“Ben Atatürk’ün yerinde olsaydım... Çok fazla plan yapardım. Yani yenilmemeye çalışırdım... Çok dikkatli olurdu. Ölmemeye çalışırdım. Halkı da uyarırdım. Hep birlikte çalışalım falan derdim... Hep birlikte projelere başlayalım derdim. Uzun uzun konuşurdum onun hakkında.”* ifadeleriyle detaylı planlar yapmayı, dikkatli olmayı ve halkı bilinçlendirmeyi vurgulamıştır. Ö8 *“Mustafa Kemal Paşa’nın yerinde olsaydım orada halkın bilincini uyandırmaya başlardım ve bütün Osmanlı halkıyla birlikte savaşa katılmayı tercih ederdim. Çünkü halkın güveni sayesinde bir de halkın birliğinden oluşan bir ordu oluşturduğum için.”* diyerek millî bilinç ve birlik oluşturmaya yönelik bir ordu kurmayı ifade etmiştir. Ö9 *“Ben Anadolu’ya hemen geçmeyi çok düşünmezdim. Çünkü Atatürk’ün yaptığı gibi önce Erzurum gibi yerlere giderdim. Sonra İç Anadolu’ya doğru yol alırdım. Çünkü Güneydoğu Anadolu’da ve Karadeniz’de üç ülkeyle savaşıyoruz. Bu yüzden orada millî bilinci uyandırmak bence daha önemli.”* diyerek stratejik bir planlama yapma ve millî bilinci bölgesel olarak güçlendirme düşüncesini dile getirmiştir. Ö11 *“...Kongreler yayınlarım... Gitmeden önce Millî Mücadeleyi başlattıktan sonra neler yapacağımı planlardım. Sonra çalışırdım... Sonra aileme veya anneme selam verirdim veda ederdim. Sonra da güzel bir dinlenirdim ve yola çıkardım. Vatanın hiçbir zaman yenilmeyeceği gibi şeyler yani hiçbir şekilde vatanımın bölünmeyeceğini düşünürdüm.”* ifadeleriyle kongre düzenlemek, plan yapmak ve ailesiyle vedalaşmak gibi düşüncelerini belirtmiştir. Ö17 *“Samsun’da millî birliği toplamaya çalışırım. Eğer toplanmazsa yine kongreler düzenlerim Atatürk’ün yaptığı gibi. Yine aynı şekilde kongrelerle millî birliği güçlendirmeye çalışırım. Böylece Millî Mücadeleyi daha rahat bir şekilde yönetmeye çalışırım. Ondan sonra yine en son Ankara’ya gittiği gibi TBMM’yi açtığında bir sürü yenilikler düzenledi zaten. Bu sayede kadınlarımız da büyük şeyler yapmış oldu.”* ifadeleriyle millî birliği güçlendirme ve TBMM’yi açma gibi büyük hedefler koymayı vurgulamıştır. Ö26 *“Ben Cumhuriyeti düşünürdüm. Kazanmamız için Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandıktan sonra köyleri gezerdim. Sonra oradaki eli silah tutan askerleri toplardım. Ordu oluşturmaya çalışırdım. Kimin elinde ne varsa cephane silah... Kadınlardan patik örmelerini rica ederdim. Yaşlılar için su taşımalarını rica ederdim. Öyle bir ordu kurmaya çalışırdım.”* ifadeleriyle halkı organize etmeye ve ordu kurmaya yönelik kararlarını ifade etmiştir.

Öğrenciler içinde bulunulan ortam temasında; ülkenin pek çok yerinin işgale uğramış olması, siyasi ve ekonomik zorlukların olduğu bir dönem olması ve Mustafa Kemal Paşa ile zıt görüşlü insanların olduğu bir dönem olması şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Ö4 *“Yolda birçok*

kere kaldılar. Çok zorluklarla ilerlediler. Araba bulmak o dönemde zaten zordu. Daha sonra Milli Mücadeleyi başlatacakları sırada Osmanlı Devleti onu geri çağırды. Fakat Atatürk gelmeyince bir süre sonra önce İngilizleri peşine taktı sonra bütün rütbelerini aldı. Bunların gerekçesinde artık sivil bir vatandaş olarak devam etti kurtuluş savaşına. Fakat Kazım Karabekir yani o zamanki komutan her şekilde ona destek vereceğini söyledi. Zaten ona güvenen insanlar, arkadaşları, sadık dostları olmasaydı, bu iş muhtemelen başlamadan bitebilirdi. Zaten fiziksel sorunları da vardı. Yani çok zor geçti. Çok zor bir durum.” ifadeleriyle hem işgal şartlarını hem de Milli Mücadele’nin zorluklarını dile getirmiştir. Ö14 “Bir tarafta Ermeniler, Yunanlar, Fransızlar hepsi böyle bir köşede...” sözleriyle işgal altındaki bölgelere dikkat çekmiştir.

İlkokul öğrencilerinin “Milli Mücadele dönemi ile ilgili derste öğrendiklerinden hareketle seni en çok hangi Milli Mücadele kahramanı etkiledi? Neden?” sorusuna verdikleri yanıtların analizi sonucunda elde edilen kodlar ve kodlara ilişkin frekans değerleri Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Etkilendikleri Milli Mücadele Kahramanları ve Bu Kişilerden Etkilenme Nedenlerine İlişkin Görüşleri

Milli Mücadele Kahramanı	Etkilenme Nedeni	f
Şerife Bacı	Fedakâr olması	10
Hasan Tahsin	Cesur olması (f = 4)	6
	Fedakâr olması (f = 2)	
İsmet İnönü	Başarılı bir komutan olması (f = 1)	3
	Vatani için savaşması (f = 1)	
	Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşı olması (f = 1)	
Nezihat Onbaşı	Küçük yaşta savaşması	3
Mustafa Kemal Paşa	Küçük yaşta asker olması (f = 1)	2
	Cumhuriyeti kurması(f = 1)	
Seyit Onbaşı	Çok güçlü olması	2
Kazım Karabekir	Fedakâr olması	1
Halime Çavuş	Fedakâr olması	1
Fatma Seher Hanım	Gururlu olması	1
Şahin Bey	Fedakâr olması	1

Tablo 3’te görüldüğü üzere öğrencilerin en çok etkilendikleri milli mücadele kahramanı olarak Şerife Bacı ve Hasan Tahsin isimlerinin öne çıktığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, öğrencilerin etkilendikleri diğer Milli Mücadele kahramanları Nezihat Onbaşı, Mustafa Kemal Paşa Kazım Karabekir, Halime Çavuş, Fatma Seher Hanım ve Şahin Bey olmuştur. Öğrenciler bu kişilerden etkilenme nedeni olarak; fedakâr olmaları, küçük yaşta savaşmaları ve cesur olmalarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bazı öğrencilerin en çok etkilendiği Milli Mücadele kahramanı sorulduğunda Seyit Onbaşı cevabı verdiği, bu öğrencilerin Çanakkale savaşları ile Milli Mücadele’yi kronolojik olarak karıştırdığı ya da aynı savaş olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin Milli Mücadele’nin kapsadığı tarihsel dönem hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını göstermektedir.

Öğrencileri en çok etkileyen Milli Mücadele kahramanı Şerife Bacı olmuştur. Öğrencilerin Şerife Bacı’dan etkilenme nedenlerine bakıldığında ise; vatani için, diğer insanlar için canını feda etmesi,

çocuğu ile birlikte savaşa katılarak kendini feda etmesi gibi nedenler görülmektedir. Bu konuda bazı öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

Ö1 “... Şerife Bacı askerleri korumak için ilk onlara bebeğinin battaniyesini veriyor. Bebeğini kendisi kurtarmak için kendi onun üstüne örtülüyor ve onu donmaktan kurtarıyor.”

Ö7 “... Donarak ölen bir şehit. Ve yani onun için çok üzuldüm.”

Ö14 “... Çocuğuyla birlikte cephede savaşmaya gidiyor ve çocuğunun hayatını kurtarmak için kendi hayatından oluyor. Diğer insanları kurtarmak için kendi hayatından oluyor.”

Ö26 “Kendisine örttebilirdi o battaniyeyi ama cephanelere bir şey olmasın diye mermilerin üzerine örttü. Kar yağıyormuş. Bebeğini de mermilerin arasına saklamış sıcak olduğu için.”

Öğrencileri etkileyen diğer Millî Mücadele kahramanı Hasan Tahsin olmuştur. Öğrenciler Hasan Tahsin’den etkilenme nedenleri olarak Hasan Tahsin’in cesur biri olduğuna dair vurguda bulunmuş, ilk kurşunu atması sonrasında halkın da cesaret kazanmasına değinmişlerdir. Bazı öğrenciler ise “kendi canını feda etmesi” şeklinde ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

Ö5 “...Hasan Tahsin İzmir’de düşmanlara ilk kurşunu sıkmış... İlk kurşunu sıkması önemli çünkü ilk olduğunda herkes o kişinin cesaretinden yararlanıp herkes ona katkı sağlıyor.”

Ö17 “...Gazeteciye kadar cesareti var ki, insanlar düşmanlara karşı savunmasız oluyor, cesaretlenemiyor. Hasan Tahsin bütün cesaretini toplayıp ilk kurşunu o atıyor.”

Ö18 “... Hasan Tahsin beni çok etkiledi. Çünkü canını feda etmiş sonuçta...”

Ö22 “... bir kadını kurtarmak için kendini düşman askerlerinin önüne atıyor.”

Millî Mücadele kahramanı olarak İsmet İnönü’den etkilendiklerini ifade eden öğrenciler; başarılı bir komutan olması, vatani için savaşması ve Mustafa Kemal Paşa’nın arkadaşı olması sebeplerini belirtmişlerdir. Bu konuda bazı öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

Ö9 “İsmet İnönü 1. ve 2. İnönü Savaşlarında savaştı. Ayrıca Mustafa Kemal’in de en yakın asker arkadaşlarından biriydi.”

Ö15 “İsmet İnönü tane savaşta da komutanlık yapmış ve iki savaşı da kazanmışlar.”

Millî Mücadele kahramanlarından bir diğeri olan Nezahat Onbaşı’nın öğrencileri en çok etkileyen özelliği, küçük yaşta savaşmış olması olarak tespit edilmiştir. Bu konuda bazı öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

Ö2 “Beni en çok Nezahat Onbaşı etkiledi. Çünkü o 10 yaşındayken, yani çocukken savaştı ya eğitim almadan... O yüzden o etkiledi beni en çok.”

Ö12 “Beni Onbaşı Nezahat etkiledi. Çünkü on iki yaşında onbaşı oluyor ve benim yaşımdayken, ben on bir yaşımdayım, bizim yaşımdayken onbaşı olabilmiş. Daha küçücükken savaşa katıldığı için...”

Millî Mücadele kahramanı olarak Mustafa Kemal'den etkilendiklerini ifade eden öğrenciler; küçük yaşta asker olması ve cumhuriyeti kuran kişi olması nedeniyle Mustafa Kemal'in kendilerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Bu konuda bazı öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

Ö13 *"Beni en çok etkileyen Atatürk çünkü Atatürk'ün hayatı bana biraz değişik geliyor. Çünkü küçük yaşta asker olmuş yani onun okullarına gitmişti annesi izin vermediği halde. Ondan sonra padişah halkı bastırması için gönderdiğinde askerlikten istifa etmesinden dolayı... Bir de iyi biri olduğu için..."*

Ö29 *"Mustafa Kemal Paşa. Çünkü Cumhuriyeti kurdu. Çok zor şartlarda bile..."*

Millî Mücadele kahramanı olarak Seyit Onbaşı'dan etkilendiklerini ifade eden öğrenciler, çok güçlü olması nedeniyle Seyit Onbaşı'dan etkilendiğini ifade etmişlerdir. Ancak Seyit Onbaşı I. Dünya Savaşı sırasında açılan Çanakkale Cephesi'nde yer almaktadır. Öğrencilerin Millî Mücadele kavramının kapsadığı dönemler konusunda bilgi eksikliği yaşadıkları görülmektedir. Bu konuda öğrencilerin görüşleri şu şekildedir;

Ö28 *"Seyit Onbaşı. O mermiyi kaldırması çok güç gerektiriyor, o yüzden etkilendim."*

Ö30 *"Seyit Onbaşı. Çünkü en ağır mermiyi taşımış."*

Öğrencilerden *"Ben kendimi..... yerine koymak istiyorum ve hikayem şöyle başlıyor."* şeklinde düşünmeleri ve hikayelerini anlatırken olayın geçtiği yer, zaman, çevre koşulları, içinde bulunulan zorluklar, empati kurulacak karakterin kişilik özellikleri ve tarihi gerçeklere yer vermeleri istenmiştir. Öğrencilerin anlatmış olduğu hikayeler; tarihsel bağlam, perspektif alma, duyuşsal empati ve şimdilik analiz birimleri üzerinden analiz edilmiştir. Tablo 4'te ilkokul öğrencilerinin hikayelerinde kullandıkları millî mücadele kahramanları verilmiştir.

Tablo 4. İlkokul Öğrencilerinin Hikayelerinde Kullandıkları Millî Mücadele Kahramanları

Millî Mücadele Kahramanı	f
Mustafa Kemal Paşa	9
Şerife Bacı	7
Hasan Tahsin	4
Halime Çavuş	2
Nezihat Onbaşı	2
İsmet İnönü	1
Seyit Onbaşı	1
Sütçü İmam	1
Halime Çavuş	1
Fatma Seher Hanım	1
Yörük Ali	1

Tablo 4'te öğrencilerin hikâyelerinde en çok Mustafa Kemal Paşa'yı kullandıkları görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa Millî Mücadele'nin önderi olarak ders kitaplarında kahramanlıklarından bahsedilmektedir. Hikâyesinde Seyit Onbaşı'yı kullanan öğrencinin Millî Mücadele ve Çanakkale

Savaşlarını kronolojik olarak karıştırdığı bu savaşları aynı savaş olarak kabul ettiği ve kavram yanılışına düştüğü görülmektedir.

Tablo 5. İlkokul Öğrencilerinin Hikâyelerinde Kullandıkları Tarihsel Empati Kategorileri

Tema	Analiz Birimleri
Tarihsel Empati Kategorileri	Perspektif Alma
	Duyuşsal Empati
	Şimdıcilik
	Tarihsel Bağlam

Tablo 5'te öğrencilerin hikayelerinde kullandıkları tarihsel empati kategorileri ve bu kategorilere ilişkin analiz birimleri yer almaktadır. Perspektif alma, öğrencilerin tarihî kahramanların bakış açılarını anlamaya çalıştığını göstermektedir. Duyuşsal empati, öğrencilerin kahramanların duygularını hissetme çabası içinde olduklarını, tarihsel bağlam, öğrencilerin hikâyelerinde olayların gerçekleştiği dönemin sosyal, ekonomik ve politik koşullarını dikkate alarak empati kurduklarını göstermektedir. Şimdıcilik ise öğrencilerin tarihî olayları bugünkü koşullarla değerlendirme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.

Öğrenciler tarihsel perspektif almaya yönelik ifadelerinde; Milli Mücadele kahramanlarının savaş döneminde yaşamış oldukları zorluklar, vermiş oldukları mücadeleler ve gösterdikleri cesaret ile kahramanlıklarını dile getirmişlerdir. Öğrencilerin kendilerini en çok etkileyen Millî Mücadele kahramanlarının özelliklerini benimsedikleri ve onlarla özdeşleşerek düşüncelerini ifade ettikleri görülmektedir. Bazı öğrenciler ise Milli Mücadele kahramanlarının savaş döneminden ziyade tüm hayat hikâyelerine odaklanmışlardır. Öğrencilerin hikayelerinde yer verdikleri perspektif alma ile ilgili ifadelerden bazıları şu şekildedir:

Ö2 “Düşman bu ülkeden gidene kadar hiç rahat bırakmazdım kendimi. Hiç kendime aktivite ayırmazdım. Düşmanla ilgili gece gündüz demeden planlar kurardım ve karakterlerle görüşme yapıp onların nerede ne yapacağını bildirirdim.”

Ö3 “Kendimi bütün sonuçlarına hazırlarım. Yani böyle özgüvenimi yerine getiririm. Cesaretimi toplarım. Ondan sonra kendimi hazırlarım yiyecek içecek falan...Ben yola çıktım. Şu anda Kastamonu'nun İnebolu ilçesindeyim ve Ankara'ya gidiyorum. Bu büyük mermileri, kurşunları vatanım için oraya götürüyorum. O sırada kendim güçlü ve vatani için her şeyi yapabilecek bir kişiyim. Bunu da biliyorum ve yola çıkıyorum. Kızım yanımda...”

Ö4 “Bulunduğum durum çok zordu. Daha dokuz yaşında babamla beraber cephede savaşmaya başladım. Kurşunlar kötüydü, ben küçüktüm. Savaşta birbirimizi kaybedebildik. Fakat göze almak zorundaydık milletimiz için. 12 yaşına geldikten sonra bana onbaşı rütbesi verildi. Ve muhtemelen Kurtuluş Savaşı yani bulunduğumuz savaşta bana en küçük yaşta onbaşı rütbesi verilen kişi sayıldım. Fakat benim için bu değil vatanın kurtulması daha önemliydi...”

Ö5 “Obaların içine düşmanlar girebilir diye düşünüyorum. Onların çadırını falan alabilir diye düşünüyorum. Kuzularını ya da koyunlarını alabilir ya da hayvanlarını.”

Ö7 “İlk önce Antep’e çıkardım. Sonra ben de orada ayaklandırırdım halkı. Sonra orada Atatürk gibi genelgeler falan başlatırdım. Orada işim bittikten sonra Zonguldak’a giderdim. Sonra orada işte kongreler yapardım. Savaşırđım Atatürk gibi.”

Ö8 “Osmanlı’nın savaşıacağını duyduğumda ilk olarak bir katılma isteği duydum. Sonra katılmak için Atatürk’ten izin aldım. Ardından da erkek kılığına girip savaşılara katıldım. Oralarda savaştım.”

Ö9 “Öncelikle Kocatepe’ye çıkar ve Atatürk’le görüşürđüm. Orada neler olduğunu öğrenip ona göre hareket ederdim. Ardından Yunanlıların işgaline karşı Kurtuluş Savaşı’ndan haberi olmayan insan kaldıysa hemen onları da uyarırdım. Ardından bütün insanlar gibi Yunanlıları ülkeden kovmaya çalışırdım...”

Ö10 “İlk başta böyle gazete yazardım, Mustafa Kemal Paşadan yardım olarak... Diğer normal kişiler de yardım ederdi. Savaşırđı ve savaşı (kazanmaya) yardım edebilirdi.”

Ö11 “Erkek kılığına girip savaşımaya başladığımda diğerleri benim kız olduğumu anlayabilir mi diye düşünürđüm.”

Ö12 “Karıma geldiler ve dediler ki...Cephane taşınması gerekiyor demişlerdi. Ben cephaneyi kanıyla götürüyordum. Elif’i bir yere bırakamayacağım için yanıma aldım. Giderken yağmur başladı. Çok üşüyorduk. O yüzden Elif’in örtüsünü alıp cephanelere serdim. Kızım üşümesin diye de üstüne yattım.”

Ö13 “Savaşırken halkımızın malları ıslanmamalı diye üstüne bebeğimin yorganını örttüm.”

Ö15 “İlk önce cepheye girdim ve ilk önce bir tane savaşı katıldım. O savaşta komutanlık yaptım ve o savaşı kazandık. Bir tane daha savaş yaptık. Onda da komutan oldum ve o savaşı da kazandık. O iki savaşın adı İnönü Savaşı olduğu için Atatürk bana İnönü soyadını verdi.”

Ö18 “Gazetelerde milletimize kötü kişilerin girdiğini basardım. Sonra herkese bunu haber verirdim. Sonra bir ordu kurardım. Bu orduyla düşmanları yurdumuzdan çıkartmaya çalışırdım...”

Öğrenci ifadelerine bakıldığında öğrenciler kendilerini Milli Mücadele kahramanlarının yerine koyarak, savaşlar sırasında karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında neler hissedeceklerini (kızgınlık, kaygı, korku, üzüntü, acı) dile getirmişlerdir. Diğer taraftan öğrenciler elde edilen zaferler ve başarıların ardından sahip olacakları duyguları (cesur, gururlu, mutlu, heyecanlı) kendi ifadeleriyle aktarmışlardır. Öğrencilerin hikayelerinde yer verdikleri duyuşsal empati ile ilgili ifadelerden bazıları şu şekildedir:

Ö4 “Onbaşı olmak sadece belli bir yere kadar yetkinin olmasını gerektiriyordu. Bu benim işime yaradı. Yoksa rütbenin bence bir anlamı yok. İçinde bulunduğumuz durum gerçekten kötüydü. Yiyecek yoktu. Giysiler zaten çok zor bulunuyordu. Silah bin bir güçlölkle alınıyordu ve düşman gerçekten çok donanımlıydı ve güçlüydü.”

Ö5 “Düşmanlar çadırımı aldığı için çok kızgınım. Hayvanlarımı da aldığı için çok kızgınım. Onları vatanımdan Aydın’dan kovmak için savaşıyorum. Sonra savaşılara katılıyorum.”

Ö8 “Kendimi katılmadan önce heyecanlı hissettim. Birazcık da korktum ama sonradan da tabii vatanımı kurtarmak için biraz çabaladım.”

Ö16 “Ondan sonra orada donuyor. (Şerife Bacı’nın yerinde olsam) Üzgün hissederdim.”

Ö19 “Halka cesaret verdiğim için mutlu olurdum.”

Ö20 “Ermeniler köyleri bastı. Korku ve üzüntü hissettim.”

Ö21 “O zaman kendimi çok iyi ve gururlu hissettim. Kişilik olarak lider ruhlu, anlayışlı, çalışkan birisiyim.”

Ö22 “Ben Atatürk’üm ve kendimi çok cesur hissederdim böyle kötülüğe karşı savaştığım için. Yani yurdumu kurtardığım için iyi hissederdim kendimi. Mezun olduğumda savaşı başlatmak için askerler topladım. Savaşmaya başladım. Öyle olabilir. Anadolu’yu kurtardığımda kendimi cesur ve iyi hissettim.”

Ö23 “Cesur, akıllı, gururlu olduğumu hissettim ve savaşta büyük bir görev aldığım için de çok gururlu olduğumu hissettim. Atatürk olduğum için de kendimle gurur duyuyorum. Savaşta cesur olduğumu hissettim. Gururumu hissettim. Başaracağıma emindim. Hiç yılmadan yaptım.”

Öğrencilerin Şimdıcilik kategorisiyle ilgili görüşlerine bakıldığında, geçmişte var olan Millî Mücadele kahramanlarının düşüncelerini günümüz koşullarına göre yorumladıkları ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin tamamının Millî Mücadele kahramanlarının canlarını feda ettiği, vatan uğruna şehit düştükleri durumları yansıttığı görülmektedir. Bu durum günümüz değer ve bakış açısının geçmişe taşınması “Şimdıcilik” olarak değerlendirilebilir. Öğrencilerin Millî Mücadele kahramanlarının düşüncelerini günümüz koşullarına göre yorumladıkları şimdıcilik olarak tanımlanacak ifadeleri başarılı bir tarihsel empatiden ziyade katılımcıların geçmiş ile şimdi arasındaki farkı tanımadan, geçmiş değerlendirmek için kendi değerlerini kullanma eğilimi gösterdiklerine işaret etmektedir. Öğrencilerin hikayelerinde yer verdikleri şimdıcilik ile ilgili ifadelerden bazıları şu şekildedir:

Ö1 “...Ailesi ile beraber savaşmak bence iyi.”

Ö2 “...Kendime aktivite için zaman ayırmazdım.”

Ö9 “Bunları yaparken mesela bir kişi gazi oldu yani bir yerinden yaralandı. Onu savaşmayı bırakarak en yakında bir hastane gibi bir yere gitme durumumuz varsa ya da doktor ya da ilk yardım bilen bir kişi varsa hemen ona götürürdüm.”

Ö14 “Şerife Bacı’nın eşi öldükten sonra cepheye katılmış... Çocuğuyla birlikte gidiyor ve hava çok soğuk... ve o havada çok kıyafetleri yok... Ve çocuğunun battaniyesini örtüyor ve çocuğu üşüyor orada... Yani Şerife Bacıyla empati kurduğum zaman kendi çocuğunu yaşatmak istiyor ve çocuğu yaşarken de mutlu bir şekilde yaşamasını istiyor. Yani öyle düşündürüyor insanı. Mutlu yaşamasını istediği için de cephaneleri koruyor.”

Öğrenciler tarihsel bağlamaştırma kategorisiyle ilgili geçmişteki olayları o günün bağlamında ele alarak ifade etmişlerdir. Savaş sürecinde havanın soğuk olması, kar ve yağmurun yağışı, Millî Mücadele kahramanlarının zorlu iklim koşullarıyla mücadelesi gibi durumlar genel olarak öğrencilerin dikkatini çeken unsurlar olmuştur. Öğrencilerin hikayelerinde yer verdikleri tarihsel bağlamaştırma ile ilgili ifadelerden bazıları şu şekildedir:

Ö3 “*Ardından donarak ölüyorum ama kızımı donmaktan kurtarıyorum ve cephaneleri, kurşunları vatanım için görevimi yerine getirerek huzurla teslim ediyorum.*

Ö12 “*Öyle giderken cephaneyi verdikten sonra donarak öldüm.*”

Ö13 “*Bebeğimin de üstüne kapanarak donarak öldüm.*”

Ö16 “*Kurtuluş Savaşı’nda bir yerden gidiyor. İstiklal Yolu var. Oradan giderken kar yağıyor. Kar yağdığında bebeği de var. Kanımla mermileri götürüyor. Üzerindeki yorganı mermilerin üzerine koyuyor. Ondan sonra giderken arkada kalıyor.*”

Ö17 “*Askerlerin eşyalarını mermilerini taşıırken onlar ıslanmasın diye, tabii yağmurlu, yukarı çıkıyorlar böyle. O zaman çok soğuk, çok ağır yükü var. Mermileri taşıyor. Örtüyor üstünü çünkü yağmurda mermiler bozulabilir. Silahlarını taşıyor. Ondan sonra çocuğu daha çok küçük. O da üşümesin diye onu da mermilerin üstüne yatırıyor. Koruyor onu da örtüyor. Kendi donarak gidiyor. Tabii askerlerimiz o ara düşmanların köylerinden geçiyor. O yüzden çok da ses yapıyor kanı. Onlar da üstlerini çıkartıyorlar oraya asıyorlar. Onlar da üşüyorlar. Mesela Şerife Bacı yine o da hırkasını çıkartıyor oraya sarıyor. Böylece o da üşümeye başlıyor. Ama yine de taşımaya çalışıyor..”*

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

İlkokul öğrencilerinin Milli Mücadele kahramanlarıyla tarihsel empati kurma deneyimlerinin incelenmesini amaçlayan bu araştırmada; çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin bakış açılarından, Mustafa Kemal Paşa ile kurdukları tarihsel empati deneyimlerine yönelik görüşleri, etkilendikleri Milli Mücadele kahramanları ve bu kahramanlardan etkilenme nedenlerine yönelik görüşleri ve empati kurdukları Milli Mücadele kahramanlarına yönelik hikayeleri değerlendirilmiştir.

İlkokul öğrencilerinin Milli Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal Paşa ile kurdukları tarihsel empati deneyimlerine ilişkin görüşleri, duygusal durum, alınmak istenen kararlar ve içinde bulunulan ortam temaları üzerinden değerlendirilmiştir. Öğrenciler, duygusal durum temasında; farklı duygular deneyimlediklerini ve bu duyguların Millî Mücadele’nin zorlu koşullarına uygun olduğunu ifade etmişlerdir. Alınmak istenen kararlar temasında; Millî Mücadele’nin başarıya ulaşması için somut çözüm önerileri sundukları ve tarihsel bağlamla uyumlu düşünceler geliştirdikleri görülmüştür. İçinde bulunulan ortam temasında ise öğrencilerin o dönemin işgal, siyasi ve ekonomik zorluklarını ve toplumsal dinamiklerini değerlendirebildikleri anlaşılmıştır. Genel olarak öğrencilerin, tarihsel empati kurarak Millî Mücadele’nin başlangıç dönemine dair duygusal ve bilişsel bir farkındalık geliştirdikleri söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin, dönemin koşullarını geçmişin gerçekliği içinde değerlendirme ve Mustafa Kemal Paşa’nın bakış açısını anlamaya yönelik çabaları, tarihsel perspektif alma becerisine dair ipuçları sunmaktadır. Bu durum, öğrencilerin yalnızca duygusal bir bağ kurmakla kalmayıp, Mustafa Kemal Paşa’nın içinde bulunduğu koşulları ve düşünsel sürecini anlamaya yönelik zihinsel bir çaba gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Utkugün, Yıldırım ve Yazıcı Doğan (2024), ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin Millî Mücadele yılları ve Mustafa Kemal Atatürk’e yönelik görüşlerini inceledikleri araştırmalarında, öğrencilerin Millî Mücadele yıllarıyla kurdukları tarihsel empati deneyimleri sonucunda cepheye yönelik yardımlar ve milli bilinç uyandırmaya

yönelik katkılarda bulunabileceklerini belirttiklerini, bu dönemi yardımlaşma, korku, cesaret gibi duygular üzerinden tanımladıklarını ve askeri malzeme ile iâşe giderleri gibi Millî Mücadele'nin ciddi ihtiyaçlarını tarihsel bağlam bilgisiyle değerlendirebildiklerini ortaya koymuşlardır. Akça Berk (2012), ortaöğretim 11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde tarihsel canlandırma yöntemiyle öğrencilere, 'Mustafa Kemal'in Millî Mücadele döneminde Ankara'ya geldiği günü yaşayan biri olarak o dönemde gördüklerini ve yaşadıklarını ifade eden bir mektup' yazmalarını istemiştir. Öğrencilerin yazdığı mektuplarda yer alan "Mustafa Kemal Atatürk'ün halka moral verip onları örgütlemesi" ve "Halk için bir umut olması" gibi ifadeler, bu araştırmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir. Endacott (2010), araştırmalarında öğrencilerin zor durumları anlamak amacıyla tarihsel figürlerle duygusal bağlar kurduklarını ve bu süreçte kaynak kanıtlar ile kişisel deneyimlerden yararlandıklarını tespit etmişlerdir. Yeager ve Doppen (2001), ortaokul öğrencileriyle gerçekleştirdikleri tarihsel empati çalışmasında, tarihsel empati öğretiminin öğrencilere tarihsel düşünme, karar verme ve açıklama gibi önemli becerilerle tanışma imkânı sunan değerli bir deneyim olduğunu ortaya koymuştur. Downey (1994), 5. sınıf öğrencileriyle Amerikan Kızılderilileri ve İspanyol kolonistlerin bakış açılarını benimseyebilme becerileri üzerine yaptığı araştırmada, öğrencilerin belirli bir oranda geçmişe yönelik bakış açısı geliştirebildiklerini tespit etmiştir. Şahin ve Aktın (2021) araştırmalarında, öğrencilerin farklı şahıs perspektifinde yazdıkları köşe yazılarında Şaman karakteriyle yoğun duyuşsal bağlantı kurdukları, bu bağlantının İslamiyet'e karşı bir tavır sergileyerek atalarının dinine inanmayı tercih etmelerine ve Şaman karakterini Türklerin eski inancının savunucusu olarak öne çıkarıp İslamiyet'in kabulüyle işsiz ve acınacak bir duruma düşen biri olarak sunmalarına yol açtığı sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin en çok etkilendikleri Millî Mücadele kahramanı olarak Şerife Bacı ve Hasan Tahsin'in öne çıktığı belirlenmiştir. Şerife Bacı'nın vatani ve diğer insanlar için canını feda etmesi, çocuğu ile birlikte savaşa katılarak fedakârlık göstermesi, öğrenciler tarafından etkileyici bulunmuştur. Hasan Tahsin'in ise cesur biri olması, ilk kurşunu atarak halkın cesaretini artırması ve kendi canını feda etmesi, öğrencilerin etkilene nedenleri arasında yer almıştır. Ayrıca, İsmet İnönü'nün başarılı bir komutan olması, vatani için savaşması ve Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çalışma arkadaşı olması; Nezahat Onbaşı'nın küçük yaşta savaşa katılması, Mustafa Kemal Atatürk'ün küçük yaşta asker olması ve Cumhuriyet'i kuran lider olarak tanınması öğrencileri etkilemiştir. Bu sonuçlar, öğrencilerin Millî Mücadele kahramanlarına ve olaylarına duygusal bir bağ kurduklarını, kahramanların özelliklerinden ilham alarak empatik bir bakış açısı geliştirdiklerini göstermiştir. Ancak, öğrencilerin Millî Mücadele kahramanlarından etkilene nedenleri ile hikâyelerinde merkeze aldıkları figürler karşılaştırıldığında dikkat çekici bir farklılık gözlemlenmiştir. Etkilendiklerini belirttikleri kahramanlar arasında Şerife Bacı ve Hasan Tahsin ön plana çıkmasına rağmen, hikâyelerde en fazla yer verilen kahramanın Mustafa Kemal Atatürk olduğu görülmüştür. Atatürk'ün, etkilendikleri kahramanlar arasında üçüncü sırada yer almasına karşın, hikâyelerin büyük bölümünde merkezi bir figür olarak tercih edilmesi; öğrencilerin tarihsel anlatı oluştururken millî kimlik ve ortak hafızanın güçlü bir temsilcisi olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü öne çıkarma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Elban (2018), kahramanlar ve devlet büyüklerinin tarih boyunca değişmeyen bir rolü olduğunu ve bu kişilerin hayat hikâyelerinin öğretim aracı olarak kullanılmasının, dersin içeriğini zenginleştirip öğrencilerin

bu kişilere saygı duymalarını ve onlardan örnek almalarını sağlayacağını belirtmektedir (Er ve Şahin, 2012). Tarihi kahramanlar, kişilikleri ve dönemlerine yaptıkları katkılarla insanlık tarihinde önemli bir yer edinmiş olmaları nedeniyle tarih öğretiminde sıkça kullanılmaktadır (Faiz ve Karasu Avcı, 2019). Kahramanların yaşantıları, mücadeleleri ve değer verdikleri olgular, tarih öğretiminde etkili bir araç olarak kullanılmalarını sağlamıştır. Tarihi kahramanlar, öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimlerine katkı sağlarken, kurgusal olaylar üzerinden yapılan tarih öğretimi öğrencilerin ilgisini çekmektedir. Tarihi şahsiyetlerin yaşamları ve kişisel özellikleri, öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, tarihsel empati uygulamaları sayesinde öğrenciler, o dönemi ve ortamı deneyimleyerek tarihi şahsiyetlerin yaşam koşullarını, kişiliklerini, düşüncelerini ve davranışlarını gözlemler ve öğrenirler. Öğrendikleri bu yaşam koşulları, düşünceler ve davranışlar değer taşıdığı için, tarihi şahsiyetler öğrencilere rol model olabilmektedir (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008). Ceran (2015), araştırmasında Millî Mücadele kahramanlarının, çocuklara vatan sevgisi, özgürlük, azim ve kararlılık, birlik ve beraberlik, dayanışma, inanç, umut, cesaret, güven ve güvenilirlik, sorumluluk ile sabır gibi karakter özelliklerini kazandırmada rol model olabileceğini ortaya koymuştur. Özcel ve Çelebi Öncü (2021), ilkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin vatanseverlik değerine ilişkin görüşlerini inceledikleri çalışmada, öğrencilerin İstiklal Marşı'nı duyduklarında, savaş zamanları ve şehitleri hatırladıklarını, Türk bayrağının her zaman dalgalanması gerektiğini düşündüklerini ve vatana yönelik güçlü duygular besleyerek çevrelerinden model aldıkları kişilerde gördükleri örnekleri yansıttıklarını tespit etmişlerdir. Elmas (2007) ortaokul öğrencilerinin Atatürk algısını incelediği çalışmada, çalışma grubundaki bir öğrencinin sınıflarındaki Atatürk portresine ilişkin olarak, ödev yapmadığında ya da yaramazlık yaptığında Atatürk'ün ona kızgın bakıyormuş gibi, ödevini yapıp ders dinlediğinde ise gülümsüyormuş gibi hissettiğini ifade ettiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra, Seyit Onbaşı'nın çok güçlü biri olması nedeniyle bazı öğrenciler tarafından etkileyici bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak, Seyit Onbaşı'nın I. Dünya Savaşı sırasında Çanakkale Cephesi'nde yer aldığı göz önüne alındığında, öğrencilerin Millî Mücadele döneminin hangi yılları kapsadığını bilmedikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, öğrencilerde kavram yanlışlığı olduğunu göstermektedir.

Öğrencilerden “Ben kendimi yerine koymak istiyorum ve hikayem şöyle başlıyor.” şeklinde düşünmeleri ve hikayelerini anlatırken olayın geçtiği yer, zaman, çevre koşulları, içinde bulunulan zorluklar, empati kurulacak karakterin kişilik özellikleri ve tarihî gerçeklere yer vermeleri istenmiştir. Öğrencilerin hikâyelerinde en çok Mustafa Kemal Paşa'yı kullandıkları, bunun ders kitaplarında Millî Mücadele önderi olarak kendisinden sıkça bahsedilmesiyle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Seyit Onbaşı'yı hikâyesinde kullanan bir öğrencinin ise Millî Mücadele ve Çanakkale Savaşları'nı karıştırdığı ve bu savaşları aynı savaş olarak kabul ederek kavram yanlışlığına düştüğü belirlenmiştir. Hikâyeler, tarihsel bağlam, perspektif alma, duyuşsal empati ve şimdilik alt temaları üzerinden analiz edilmiştir. Öğrenciler tarihsel perspektif alma ifadelerinde Millî Mücadele kahramanlarının savaş döneminde yaşadıkları zorluklar, verdikleri mücadeleler ve gösterdikleri cesaretle kahramanlıklarını dile getirmiştir. Öğrencilerin kendilerini en çok etkileyen kahramanların özelliklerini benimsedikleri ve onlarla özdeşleşerek düşüncelerini ifade ettikleri görülmüştür. Bazı öğrencilerin ise Millî Mücadele kahramanlarının yalnızca savaş dönemine değil, tüm hayat

hikâyelerine odaklandığı anlaşılmıştır. Öğrenciler, savaşlar sırasında kahramanların karşılaştıkları olumsuz durumlar karşısında hissedecekleri kızgınlık, kaygı, korku, üzüntü ve acı gibi duyguları dile getirirken, zaferler ve başarılar sonrasında sahip olacakları cesaret, gurur, mutluluk ve heyecan gibi duyguları ifade etmişlerdir. Şimdilik kategorisinde, öğrencilerin geçmişteki kahramanların düşüncelerini günümüz koşullarına göre yorumladıkları, ancak bu yorumların başarılı bir tarihsel empati yerine, geçmiş ile şimdi arasındaki farkı tanımadan, geçmiş kendi değerleriyle değerlendirme eğilimi taşıdığı belirlenmiştir. Tarihsel bağlamaştırma kategorisinde ise öğrencilerin, olayları dönemin bağlamında ele alarak, Millî Mücadele sırasında soğuk hava, kar ve yağmur gibi zorlu iklim koşullarını dikkate aldıkları görülmüştür. Bu unsurların, öğrencilerin dikkatini çeken temel noktalar olduğu tespit edilmiştir. Kanıtlara dayalı tarihsel hayal gücü, tarihi anlamanın bir ölçütü olarak kabul edilmektedir (Lee, 1984). Foster (1999) ise, tarihsel figürlerin eylemlerinin ardındaki nedenleri değerlendirebilmek için tarihsel kanıtların kullanılmasının önemli olduğunu ve bu sayede tarihi kişiliklerin eylemlerinin, onların bakış açılarıyla değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Aktın (2021), Sarıkaş'ta asker olmak konulu tarihsel empati çalışmasında, öğretmen adaylarının cephedeki ağır mevsimsel şartları, arazi koşullarını, askerlerin hijyen eksikliğini, açlık ve giyecek sorunlarını, bu olumsuz durumlardan kaynaklanan askeri kayıpları, salgın hastalıkları, komutanları Hafız Hakkı Paşa'yı ve Rusların durumlarını tarihsel bağlamla uyumlu bir şekilde kurguladıklarını tespit etmiştir. Benzer şekilde Çalışkan (2008) tarafından yapılan araştırmada, öğrencilerin empati kurarak yazdıkları «sefer günlükleri»nde, Mısır Seferi'nin nedenlerini ve sonuçlarını etkili bir şekilde anlayıp kavradıkları, durumları ve olayları yazdıkları günlüklere başarılı bir şekilde aktardıkları sonucuna ulaşılmıştır. Savaş ve Arslan (2014) araştırmalarında, “T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük” dersi kapsamında tarih konulu filmlerin kullanılmasıyla öğrencilerin hem tarih bilgisine sahip oldukları hem de tarihsel empati kurarak geçmiş dönemlerde yaşanan problemleri görebildikleri sonucuna varmışlardır. VanSledright (2001), empati çalışmaları sayesinde öğrencilerin geçmişte insanların neyi ve neden yaptığını anlamaya yönelik daha derin bir kavrayış geliştirdiğini ifade eder. Ayrıca, bu çalışmaların, öğrencilerin geçmişteki olaylar hakkında karar verebilme ve farklı bakış açılarını değerlendirebilme becerilerini de desteklediğini belirtir.

Araştırma bulgularından hareketle şu öneriler getirilebilir;

Millî Mücadele ile diğer tarihî olaylar arasındaki kronolojik ayrımların, özellikle Çanakkale Savaşları ve Millî Mücadele gibi dönemlerin net bir şekilde açıklanması gereklidir. Bu sayede öğrencilerin kavram yanılgılarının önlenmesi sağlanabilir.

Öğrencilerin geçmişi bugünkü koşullar üzerinden değerlendirme eğilimlerini azaltmak için, tarihî olayların kendi dönemine özgü sosyal, ekonomik ve politik bağlam içinde ele alınmasına yönelik rehberlik sağlanabilir.

Öğrencilerin hikâye yazma süreçleri desteklenerek, Millî Mücadele dönemi kahramanlarının kişilik özelliklerini ve yaşadıkları koşulları daha derinlemesine anlamaları sağlanabilir

Ders içeriklerinde Millî Mücadele kahramanlarının sadece savaş dönemindeki rollerine değil, tüm yaşam hikâyelerine yer verilmesi, öğrencilerin bu kahramanlarla daha bütünsel bir bağ kurmalarına katkı sağlayabilir.

Şerife Bacı, Hasan Tahsin, Nezahat Onbaşı gibi kahramanların özellikleri yanında, dönemin daha az bilinen kahramanlarına da yer verilerek, öğrencilerin farklı bakış açıları geliştirmesi sağlanabilir.

Etik Kurul İzni: Bu araştırma, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 19.11.2021 tarihli ve 2021/379 sayılı onayı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Kaynakça

- Akça Berk, N. (2012). *Ortaöğretim 11. sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersinde tarihsel canlandırma uygulaması: Bir eylem araştırması*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara
- Aktın, K. (2021). Bir tarihsel empati çalışması: Sarıkamış'ta asker olmak. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(229), 157-178.
- Altıkulaç, A. ve Gökkaya, K. A. (2014). Tarih öğretiminde hatıratların kullanımının tarihsel empati becerisine etkisi, *Journal of Turkish Studies*, 9(1), 21-35. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6504>
- Aydın, M. (2020). Tarihsel empati tekniğinin sosyal bilgiler dersinde kullanımına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin algıları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 42-52
- Aysal, A. (2012). *İlköğretim 7. sınıfsosyal bilgiler dersinde tarihsel empatiye dayalı rol oynama yönteminin akademik başarıya etkisi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Barton, K. C., & Levstik, L. S. (2004). Teaching history for the common good. New York: Routledge.
- Brooks, S. (2011). Historical empathy as perspective recognition and care in one secondary social studies classroom. *Theory & Research in Social Education*, 39(2), 166-202. <https://doi.org/10.1080/00933.104.2011.10473452>.
- Bryant, D. & Clark, P. (2006). Historical empathy and canada: a people's history. *Canadian Journal of Education*, 29(4), 1039-1064. <https://doi.org/10.2307/20054210>.
- Ceran, D. (2015). Çocuklara rol model olması bakımından milli mücadele kahramanları ve edebi eserlere yansımaları: Kurtuluşun Kahramanları kitap dizisi örneği, *Tarih Okulu Dergisi*, 8(24), 135-157. <https://doi.org/10.14225/Joh785>
- Collingwood, R. G. (1996). Tarih Tasarımı. (Çev. K. Dinçer). Ankara: Gündoğan Yayıncılık.
- Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çalışkan, H. (2008). Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empatinin kullanılmasına yönelik örnek bir uygulama: sefer günlükleri. *Proceedings of International Conference on Educational Science* içinde, 478-482.
- Çorapçı, S. ve Turan, İ. (2020). Sosyal bilgiler dersinde tarihsel empati etkinliklerinin öğrencilerin akademik başarı ve tutumlarına etkisi. *Turkish Studies – Education*, 15(6), 4011-4030. <https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.43751>
- Demircioğlu, İ. H. ve Tokdemir, M. A. (2008). Değerlerin oluşturulma sürecinde tarih eğitimi: amaç, işlev ve içerik. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6(15), 69-88.
- Downey, M. (1994). Perspective taking and historical thinking: Doing history in a fifth-grade classroom. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Francisco. <http://www.historyliteracy.com/wp-content/uploads/2015/11/Doing-History-in-a-Fifth-Grade-Classroom.pdf>
- Elban, M. (2018). Tarih düşüncesinde ve eğitiminde kahramanların/büyük adamların rolü. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(22), 98-116. <https://doi.org/10.12981/motif.459>

- Elbay, S. (2022). An investigation of middle school 8th grade students' metaphoric perceptions regarding historical empathy. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 11(1), 222-234. <https://doi.org/10.14686/buefad.943398>
- Elmas, E. (2007). "Sevgili Atatürkçüğüm" İlkokul çocuklarında Atatürk algısı. İstanbul: Barış Matbaası.
- Endacott, J. (2010). Reconsidering affective engagement in historical empathy. *Theory and Research in Social Education*, 38(1), 6-49.
- Endacott, J. L., & Brooks, S. (2013). An updated theoretical and practical model for promoting historical empathy. *Social Studies Research and Practice*, 8(1), 41 - 58.
- Er, H. ve Şahin, M. (2012). Sosyal bilgiler dersinde "biyografi" kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10(1), 75-96.
- Faiz, M. ve Karasu Avcı, E. (2019). Tarihi kahramanların değerler eğitiminde rol model olarak kullanılmasına ilişkin ortaokul öğrencilerinin algıları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 694-724. <http://dx.doi.org/10.23891/efdyu.2019.138>
- Foster, S. J. (1999). Using historical empathy to excite students about the study of history: Can you empathize with Neville Chamberlain? *The Social Studies*, 90(1), 18-24.
- Foster, S. J. (2001). Historical Empathy in Theory and Practice: Some Final Thoughts. In (Eds.) O. L. Davis Jr., E. A. Yeager, & S. J. Foster Historical Empathy and Perspective Taking in the Social Studies (pp. 167-179). Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Gladstein, G. A. (1983). Understanding empathy: integrating counseling, developmental, and social psychology perspectives. *Journal of Counseling Psychology*, 30(4), 467-482. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.30.4.467>.
- Glesne, C. (2016). Becoming qualitative researchers: *An introduction*. Boston: Pearson.
- Kabapınar, Y. (2005). Yaşamla ilintili derslerde "ötekini" anlamanın yolu olarak sosyal empati çalışmaları. Y. Kabapınar (Ed.), *Empatiyle gelişmek empatiyi geliştirmek: çocuk ve empati*. içinde (s. 448-471), Ankara: Pegem Akademi.
- Karabağ, G. (2010). Tarihsel empati becerisi. M. Safran (Ed.), *Tarih nasıl öğretilir?* içinde, (s.185-192), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Karabağ, Ş. G. (2003). Öğretilbilir ve bilişsel bir beceri olarak tarihi empati. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Keskin, Y. (2002). Türkiye'de 2. Meşrutiyetten günümüze kadar uygulanmış olan sosyal bilgiler öğretim programlarının analizi ve karşılaştırılması. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kohlmeier, J. (2006). "Couldn't she just leave?": The relationship between consistently using class discussions and the development of historical empathy in a 9th grade World History course. *Theory & Research in Social Education*, 34(1), 34-57.
- Kuzgun, Y. (2006). *İlköğretimde rehberlik*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Lee, P. (1984). Historical Imagination. A.K. Dickinson, P.J. Lee & P.J. Rogers (Eds.), *Learning history* in. (ss.85-116), Londra: Heinemann Educational Books.
- Lee, P. J., & Ashby, R. (2001). Empathy, perspective taking, and rational understanding. O. L. Davis, Jr., E. A. Yeager, & S. J. Foster (Eds.), *Historical empathy and perspective taking in the social studies* in (pp. 21-50). New York: Rowman & Littlefield.
- Maxwell, J. A. (2018). *Nitel araştırma tasarımı: Etkileşimli bir yaklaşım*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
- Merriam, S. B. (2018). *Nitel araştırma: Desen ve uygulama için bir rehber*. Ankara: Nobel Akdemi Yayıncılık.

- Meydan, A. ve Akkuş, A. (2014). Sosyal bilgiler öğretiminde müze gezilerinin tarihi ve kültürel değerlerin kazandırılmasındaki önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 29, 402-422. <https://doi.org/10.14781/mcd.92390>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı.
- Miles, B. M., & Huberman, A. M. (1994). *Genişletilmiş bir kaynak: Nitel veri analizi* Ankara: Pegem Akademi.
- Morris, R. V. (2009). *Bringing history to life: First-person historical presentations in elementary and middle school classrooms*. New York: Rowman & Littlefield Education.
- Özcel, G. ve Çelebi Öncü, E. (2021). 3 ve 4. Sınıf öğrencilerinin vatanseverlik değerine ilişkin görüşleri, *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 7(2), 226-250. <https://doi.org/10.47615/issej.952461>
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* Ankara: Pegem Akademi.
- Phillips, R. (2002). *Reflective teaching of history 11-18*. New York: Continuum.
- Reniers, R. L., Corcoran, R., Drake, R., Shryane, N. M., & Völlm, B. A. (2011). The QCAE: A questionnaire of cognitive and affective. *Journal of Personality Assessment*, 93(1), 84-95. <https://doi.org/10.1080/00223891.2010.528484>
- Savaş, B. ve Arslan, Ö. (2014). TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin öğretiminde filmlerin kullanımına ilişkin öğrenci görüşleri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(8), 129-147. <https://doi.org/10.17497/tuhed.65814>
- Seyhan, A. (2023a). Türkiye’de tarihsel düşünme ve tarihsel düşünme becerilerine ilişkin yapılan araştırmaların incelenmesi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 6(2), 226-252. <https://doi.org/10.47503/jirss.1391354>
- Seyhan, A. (2023b). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğrencilere tarihsel empati becerisi kazandırma deneyimlerine ilişkin bir araştırma. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(4), 1087-1104. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1386312>
- Şahin, S. ve Aktın, K. (2022). Tarihsel empati etkinliklerinin bir tarihsel empati modeli çerçevesinde incelenmesi. *e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 230-252. <http://dx.doi.org/10.30900/kafkasegt.947441>
- Şahin, S., ve Aktın, K., (2021). Öğrencilerin tarihsel empati deneyimlerinin incelenmesi üzerine bir çalışma. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7(15), 169-194.
- Utkugün, C., Yıldırım, R., ve Yazıcı Doğan, F. (2024). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin bakış açılarından milli mücadele yılları ve Mustafa Kemal Atatürk. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 94-150. <https://doi.org/10.29299/kefad.1218196>
- Vansledright, B. A. (2001). From empathic regard to self-understanding: Im/Positionality, empathy, and historical contextualization. O. L. Davis, E. A. Yeager & S. J. Foster (Eds.), *Historical Empathy And Perspective Taking in the Social Studies* in (pp. 51–68). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Yeager, A. Y., & Foster, S. J. (2001). The role of empathy in the development of historical understanding. O. L. Davis Jr., E. A. Yeager, & S. J. Foster (Eds.), *Historical empathy and perspective taking in the social studies* (pp. 13-19). Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yılmaz, K. (2011). Sosyal bilgiler ve tarih öğretiminde tarihsel empati: Geçmişe geçmişteki insanların gözüyle bakabilme becerisi. A.Sümbül, H. Akdağ (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar II* içinde (s.11-33). Ankara: Pegem Akademi.